CZU: 343.811:316.723 **DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.12076961**

FINALITATEA PEDEPSEI PENALE PRIVATIVE DE LIBERTATE: ÎNTRE RESOCIALIZARE ŞI SUBCULTURALIZARE

Samoilenco Victor

doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice și Științe Economice
Universitatea de Stat din Moldova,
ofițer principal al DICI a Administrației Naționale a Penitenciarelor a MJ RM,
comisar de justiție
ORCID: 0000-0002-9277-5983

One of the purposes of criminal punishment is the prevention of crimes, namely by reducing the risk of recidivism of incarcerated persons. Reducing recidivism involves achieving a high level of resocialization in detention, but also in the post-penitentiary stage. The failure of this process in the penitentiaries of the Republic of Moldova boils down to a large number of subculturalized convicts. It follows that subculturalization and resocialization represent two prison processes whose mechanisms must be fully revealed in order to be able to control them. Some important aspects about how we can research these two diametrically opposed processes in detention, but also about the actions through which we can improve them, will be elucidated in this article.

***Keywords**: punishment, subculture, resocialization, subculturalization, rate of resocialization, level of subculturalization, penitentiary, convicted person etc.*

Codul Penal al Republicii Moldova prevede că unul din scopurile legii penale îl constituie „prevenirea săvârşirii de noi infracţiuni”. [1] Legiuitorul nu a avut în vedere doar faptul că prin eventuala încarcerare a infractorului intenţiile criminale ale acestuia nu mai pot fi realizate dar şi faptul că în rezultatul pedepsei urmează să fie aplicate mijloace de corijare iar astfel legea ar acționa și în sens educativ nu doar punitiv, determinând o profilaxie a comportamentului antisocial pentru viitor. Şi pe bună dreptate, în zilele noastre se aplică diverse metode de corijare asupra persoanelor condamnate, metode din ce în ce mai diverse şi care se aplică deja în mod individualizat, în corespundere cu nevoile condamnatului şi riscurile sale criminogene. Prin aplicarea mijloacelor de corijare se urmăreşte şi scopul de a reintegra social şi resocializa (a nu se confunda termenii) persoana care se află în conflict cu legea penală, de unde se prezumă că aceasta a fost în prealabil socializată în medii criminalizate, medii în care cel mai probabil au prevalat norme subculturale de natură antisocială, norme care prezintă pericol pentru ordinea legală şi de drept dar şi pentru drepturile şi libertăţile fundamentale ale omului. Acesta şi

este motivul pentru care considerăm că pentru a resocializa, este mai întâi imperativ să desocializăm persoana privată de libertate, adică să o convingem să renunțe la grupul subcultural și să o încurajăm să se integreze în medii prosociale, mai întâi în mediul de detenție, apoi în mediul extracarceral prin aplicarea măsurilor de resocializare post-penitenciară, prin finalizarea de facto a procesului penal, când are loc reintegrarea condamnatului resocializat în comunitate.

Unii cercetători se pronunță depreciativ în legătură cu posibilitatea de a desocializa și resocializa o persoană condamnată, respectiv de a o corija și reeduca în penitenciar. În mare parte pentru că mediul închisorii este unul degradant, dar știm cât de important este anturajul atunci când este vorba despre formarea unei orientări comportamentale pozitive sau negative. În baza acestui punct de vedere, s-ar crede că nu există medii cu microclimat social pozitiv în detenție și respectiv nu putem în mod obiectiv desocializa un condamnat din mediul subcultural pentru că nu avem în penitenciare o alternativă de grup prosocial. Într-un articol științific aparținând lui V. Gumaniuc se consemnează faptul că: „Statul, prin intermediul închisorii, izolează condamnatul de societate. Dar se știe că ființa umană se modelează pe sine în funcție de mediul în care nimerește. Căutându-și identitatea, acesta devine consumator al realității care persistă în mediul carceral. Metodele utilizate până în prezent aduc tot mai puține rezultate pozitive, fapt ce duce la concluzia că aceste tehnici, în formele utilizate până în prezent, manifestă riscul de a se îndrepta încet și hotarât spre eșec.” [2, pag.48]

Pe lângă viziunile pesimiste, în cadrul diferitor foruri științifice, la tema invocată s-au lansat și idei pe care le putem cataloga chiar extremiste, diminuând nejustificat capacitatea și forța corecțională a penitenciarului. Spre exemplu N. Canțer afirmă: „Pentru deținuți penitenciarul este mai curând o universitate a criminalității decât o cale a resocializării. În mediul punitiv condamnatul învață cum să comită infracțiuni și mai mult decât atât cumulează frică și ură față de societatea care l-a separat de familie, prieteni, confort și viața de până la detenție. Pe parcursul privării de libertate deținutul plăsmuiește cum ar putea să se răzbune și să-și ia revanșa față de cei care l-au izolat forțat.” [3, pag.349] Nici chiar în sens metaforic penitenciarul nu poate fi o universitate a criminalității pentru că în el există forțe de ordine care impun respectarea unui regim de detenție iar condamnații se integrează cu timpul în rutina penitenciarului, identificându-și propriile îndeletniciri, altele decât cele de a plăsmui în mintea lor scenarii de răzbunare. În fapt, una din marile probleme ale studiilor științifice ce vizează fenomenele carcerale o constituie însăși faptul

că ele au fost realizate de către persoane care cunosc realitatea pe alte căi decât prin intermediul muncii în penitenciar propriu-zise, altfel spus, de către oameni din afara sistemului.

Nici pe departe nu este adevărat faptul că alternativa mediului prosocial în detenţie lipseşte completamente. O spun în cunoştinţă de cauză, în baza experienţei de muncă în penitenciar, ori, în detenţie există 2 orientări diametral opuse referitor la modul în care condamnaţii decid să îşi regleze conduita: aceştia fie tind spre o fundamentare a comportării în manieră subculturală, fie tind spre o fundamenare prosocială. Microgrupuri prosociale în detenţie există cu siguranţă. Spre exemplu, condamnaţii care frecventează un program psihocorecţional ori de terapie psihosocială nu formează în esenţă decât un grup cu orientare socială pozitivă, pentru că îşi doresc să se elibereze înainte de termen, sunt de acord să meargă pe calea schimbării comportamentale, îşi asumă un angajament, respectă reguli prosociale de grup în cadrul programului etc. Şi condamnaţii implicaţi în instruire profesională constituie un grup prosocial, şi condamnaţii care frecventează lăcaşele de cult de pe teritoriul închisorii, şi condamnaţii implicaţi în munci remunerate ori neremunerate formează grupuri prosociale.

În Penitenciarul nr.3-Leova spre exemplu, condamnaţii care prestează munci de deservire gospodărească se deţin într-un sector separat, constituie grupul din penitenciar cu cel mai înalt grad de instruire profesională, mulţi dintre membrii acestui grup au studiat 1, 2 sau chiar 3 meserii în penitenciar. De asemenea acest grup are cea mai înaltă rată de frecventare a programelor educative, psihocorecţionale şi de terapie psihosocială din penitenciar, cel mai înalt grad de realizare a planului individual de resocializare şi constituie grupul cu cei mai mulţi membri care primesc aviz pozitiv din partea Comisiei Penitenciarului pentru a se elibera condiţionat (în sensul că comisia decide înaintarea materialelor în instanţă pentru eliberare). De asemenea din rândul acestui grup se eliberează condiţionat de către instanţă cei mai mulţi membri.

Acest grup este relativ integrat pozitiv în penitenciar în coraport cu celelalte grupuri: membrii acestui grup nu sunt marginalizaţi, discriminaţi, etichetaţi, abuzaţi ori supuşi oricăror rele tratamente de către ceilalţi condamnaţi. Ba chiar se bucură de un relativ respect din partea grupului subcultural de orientare negativă. Ce este cel mai important e faptul că în cadrul acestui grup regulile de stratificare socială impuse de către liderii interlopi care gestionează fenomenul subcultural în penitenciar, aşa numiţii „blatnâie”, funcţionează doar rudimentar. În cadrul acestui grup stratificarea există numai în virtutea faptului că aşa s-a conturat realitatea socială a mediului carceral, în

care predomină principiile şi normele subculturale, ea fiind numai „de acoperire”, pentru a nu crea conflicte în masa de deţinuţi, nefiind o stratificare care să aibă o bază ideologică în interiorul grupului ci în afara lui.

Am spus deja că una din finalităţile pedepsei penale este cea de a preveni săvârşirea de noi infracţiuni, finalitate care înglobează în sine şi diminuarea gradului de recidivă al condamnaţilor, care nu este posibilă aşadar decât prin reeducare, resocializare, reculturalizare etc, şi în cele din urmă, acestea nu se pot realiza decât prin intermediul a 3 factori-cheie: 1) mijloace de corijare eficiente pentru condamnaţi; 2) personal motivat şi cu nivel înalt de calificare capabil să aplice eficient mijloacele de corijare; 3) condiţii pentru a se forma grupuri prosociale de orientare pozitivă. În toate cele 3 aspecte menţionate Administraţia Naţională a Penitenciarelor a depus eforturi, mai ales în ultimii ani, pentru a efectua ameliorări. S-a încercat intensificarea regimului pentru a controla deţinuţii de orientare negativă şi a nu le permite să influenţeze negativ masa de condamnaţi, creându-se în acest mod premise pentru crearea de microgrupuri prosociale în detenţie.

În unele penitenciare acest fapt s-a reuşit mai mult, în altele mai puţin. Bune rezultate pe acest segment s-au înregistrat în Penitenciarul nr.3-Leova, pe de altă parte, în penitenciare ca nr.15-Cricova sau nr.6-Soroca, unde au existat din start tendinţe de conservare a subculturii, atât prin atitudinea delăsătoare a angajaţilor cât şi prin efortul insistent din partea condamnaţilor de orientare negativă, rezultate ca în Penitenciarul nr.3-Leova în mod obiectiv nu au putut fi atinse, astfel, grupurile de orientare pozitivă se formează mai greu. Totodată în aceste penitenciare s-au deţinut condamnaţii cei mai periculoşi, membri ai grupurilor criminale organizate care desfăşoară activitate criminală la nivel internaţional şi fac parte din reţeaua subculturală post-sovietică, extrem de periculoasă şi cumva unică în lume, în timp ce în Penitenciarul nr.3-Leova nu s-au deţinut decât un număr nesemnificativ de astfel de condamnaţi. Liderii interlopi din Penitenciarele 15 şi 6 sunt lideri care gestionează subcultura pe republică, puternic ideologizaţi şi ancoraţi în subcultură, liderii din Penitenciarul nr.3 au putere de decizie numai în propriul lor perimetru, este o chestiune, ironic vorbind, şi de jurisdicţie criminală. Asta şi face ca la Leova să avem unul din cel mai puţin subculturalizate penitenciare de tip închis din ţară, faptul că nu deţine condamnaţi cu nivelul cel mai înalt de autoritate în macrogrupul subcultural (deci nu este numai o chestiune de eficienţă acţiunilor de resocializare).

În ultimii ani s-a muncit mult pentru a diversifica metodele de corijare. Oferta-cadru de programe psihocorecţionale, educative, de instruire profesională şi de psihoterapie psihosocială s-a diversificat semnificativ. Unele programe au

început a fi implementate în parteneriat cu alte structuri, atât de stat cât şi neguvernamentale: asociaţii obşteşti, inclusiv civili, membri ai altor autorităţi publice etc. Pentru a alege o meserie în bază de vocaţie funcţionează programe de orientare vocaţională. Totodată se caută posibilităţi de a diversifica oferta de meserii şi se întreprind măsuri de a calibra această ofertă cu cerinţele de pe piaţa muncii pentru ca după eliberarea din detenţie condamnaţii să nu întâmpine dificultăţi de integrare în câmpul muncii şi de a dobândi surse de existenţă pe căi prosociale.

În ce priveşte perfecţionarea şi selectarea cadrelor, cu siguranţă s-au organizat instruiri pentru a dezvolta abilităţile şi competenţele profesionale ale angajaţilor. Acest lucru se face continuu şi sistemic, Administraţia Naţională a Penitenciarelor având ca şi instituţie subordonată un Centru Instructiv în competenţa căruia intră perfecţionarea resurselor umane. Cât priveşte selectarea cadrelor, există temei pentru a pune la îndoială profesionalismul şi pregătirea teoretică a unora dintre noii angajaţi, în mod cert exodul de intelecte a determinat ca şi în structurile de forţă să acceadă la unele posturi poate nu cei mai inteligenţi oameni, poate nu cei mai integri din punct de vedere moral şi chiar poate nu cei mai buni posesori ai cunoştinţelor teoretice şi practice. Dar vorbim despre faptul că avem o criză a cadrelor în Republica Moldova la modul general, cei care ar fi putut forma o elită intelectuală care să asigure funcţionalitate tuturor sistemelor sociale, inclusiv sistemului de justiţie penală căruia subscrie şi subsistemul penitenciar, au plecat din ţară pentru a se realiza în altă parte.

Avem în justiţie posturi râvnite de toţi, dar când este vorba despre penitenciare, avem şi posturi pe care nu şi le doresc nimeni ori la care vin oameni care nu s-au putut integra în alte sisteme. Criza cadrelor în sistemul penitenciar se răsfrânge negativ aşadar, asupra procesului de resocializare al condamnaţilor, care trebuie să fi un produs al efortului comun şi coordonat depus de către persoane integre şi bine pregătite din punct de vedere profesional. Dimpotrivă, această criză favorizează subculturalizarea condamnaţilor. Pentru viitor, Administraţia Naţională a Penitenciarelor îşi propune să creeze o nouă strategie de dezvoltare a cadrelor şi cu siguranţă vor fi şi rezultate pozitive pe acest segment. Se va pune accentul în special pe pregătirea cadrelor care intră în contact direct cu persoanele condamnate, în special în domenii precum: pregătirea juridică, deontologică, dezvoltarea inteligenţei emoţionale, a abilităţilor de comunicare, de gestionare şi prevenire a situaţiilor de conflict etc. O componentă-cheie a instruirii angajaţilor ar trebui din punctul meu de vedere să îl constituie formarea şi dezvoltarea competenţei profesionale de atenuare a efectelor subculturii penitenciare. Nu este

decât o abilitate specifică sistemului, care nu intră în nici un cadru de competențe fixate în careva acte reglatorii ori normative, şi totuşi, este atât de esențială pentru a stimula efectul pozitiv al acțiunilor de resocializare întreprinse asupra condamnaților şi a inhiba formarea unor trăsături de personalitate deviante, în fond, subculturale, în rândul persoanelor private de libertate.

Actualmente nu există studii statistice privitoare la dinamica comportamentală a populației carcerale. Nu se cunoaşte cu exactitate ori aproximativ numărul de persoane care intră în penitenciar subculturalizate ca şi autorități criminale, numărul de condamnați care se subculturalizează ca şi autorități criminale pe parcursul executării pedepsei, numărul de condamnați care urmează să fie victimizați în virtutea regulilor de castă, numărul de persoane care se află la primul lor contact cu grupul subcultural ori numărul de persoane pur şi simplu familiarizate cu regulile de subcultură criminală fără a le respecta în baza unor imbolduri motivaționale intrinseci. Nu există studii privitoare la numărul de condamnați desociați de subcultură ori resocializați. Cu atât mai mult numărul de persoane re-subculturalizate nu este relevat în nici o statistică. Toate acestea nici nu au constituit obiectul căreiva cercetări, din acest motiv, antiteza resocializare-subculturalizare, este imposibil să o descriem în baza unor cifre exacte. Nu cunoaştem rata ori nivelul de resocializare şi nici de subculturalizare, nu avem nici măcar un standard ori careva parametri normativi la care să ne raportăm.

Şi totuşi, persoanele subculturalizate au tendința de a comite noi infracțiuni la libertate şi după eliberarea din detenție continuă să ducă un stil infracțional de viață, astfel, gradul de subculturalizare al condamnaților cât şi cel de resocializare poate fi estimat în termeni de aproximație prin aprecierea numărului de recidiviști în cadrul populației încarcerate pe durata unui an. Dacă numărul recidiviştilor în cadrul populației carcerale este unul mare, este de la sine înțeles că nivelul de resocializare este unul destul de mic, că scopul pedepsei penale de a preveni săvârşirea de noi infracțiuni ajunge realizat în termenii cei mai parțiali posibili, ori chiar la un nivel subrudimentar. Această deducere nu este o metodă exactă de a aprecia nivelul de subculturalizare ori resocializare în rândul populației carcerale, mai ales pentru perioade concrete de timp. Este necesar aşadar, să elaborăm instrumente socio-metrice prin care să obținem date cuantificabile numeric.

Şi totuşi, dacă am utiliza această tehnică de apreciere, atunci cu siguranță o pondere mai mare o au condamnații recidiviști. Conform ultimului Raport de Bilanț al Administrației Naționale a Penitenciarelor, în anul 2022 din totalul a

5042 de persoane condamnate 3029, au avut condamnări anterioare, dintre care 1505 o singură condamnare iar 1524 câte 2 şi mai multe condamnări anterioare. Rezultă că prevalează recidiviştii, care sunt cu 1016 persoane mai multe. [4, pag.5] Am putea calcula mai exact nivelul de resocializare al condamnaţilor prin analiza comparativă a numărului total de condamnaţi care s-au eliberat din detenţie cu numărul de condamnaţi reîncarceraţi dar din păcate autorităţile publice nu au la moment bune practici de a ţine o evidenţă a dinamicii infracţionale a persoanelor aflate în conflict cu legea, astfel, unele aspecte privitoare la criminalitate nu ne pot fi relevate pe deplin. Subculturalizarea condamnaţilor şi recăderea lor infracţională este condiţionată în mod cert şi de condiţiile economice, dar din păcate, ineficienţa acţiunilor de resocializare la fel se include în lista cauzelor. Mă refer atât la cele penitenciare cât şi post-penitenciare.

Concomitent cu măsurile de corijare orientate spre resocializarea condamnatului ar trebui să fie adusă în câmpul cercetării şi dinamica resocializării şi subculturalizări condamnaţilor. Trebuie să ştim cum să ne calibrăm eforturile în baza unor progrese/regrese apreciate la nivel colectiv (în cadrul populaţiei carcerale). Am putea subaprecia gradul de subculturalizare al condamnaţilor şi astfel să aplicăm măsurile de corijare inclusiv regimul într-o manieră mai lejeră, favorizând recidivismul sau am putea dimpotrivă, aplica măsuri de corijare mult prea stricte în perioade când procesele subculturale în penitenciar nu se manifestă la o intensitate prea mare, determinând condamnaţii să acumuleze frustrare şi încă mai mult dispreţ faţă de forţele de ordine. În plus, realitatea fiecărui penitenciar este diferită, există penitenciare în care procesele subculturale se manifestă intens, penitenciare în care subculturalizarea deţinuţilor implică un nivel mediu de pericol sau chiar mai redus. Oamenii care muncesc în cadrul Administraţiei Naţionale a Penitenciarelor şi în subdiviziunile acesteia cunosc estimative, prin observaţiile efectuate în mediul carceral, în care penitenciare nivelul de subculturalizare ori de resocializare este înalt, dar nu se pot expune în baza unor date precise.

A cunoaşte din punct de vedere statistico-criminologic numărul de condamnaţi care îşi fundamentează conduita pe principii subculturale cât şi numărul de condamnaţi care îşi fundamentează conduita pe baza normelor prosociale este un lucru deosebit de important, indiscutabil necesar pentru a aprecia nivelul la care scopul legii penale (de a preveni săvârşirea de noi infracţiuni) este realizat. Între aceste 2 categorii de condamnaţi există cu certitudine o categorie de condamnaţi intermediară, fie în proces de subculturalizare, fie în proces de desocializare, condamnaţi care îşi modelează

conduita atât în baza unor norme prosociale cât şi în baza unor norme subculturale. Aceştia ar trebui să fie principalii beneficiari ai programelor psihocorecţionale, educative, de instruire şi terapie psihosocială. Pentru o relevare sociometrică a acestora, avem nevoie de chestionare, grile de evaluare şi alte instrumente în baza cărora să apreciem nivelul sau gradul de subculturalizare şi resocializare al fiecărui condamnat în parte. Aceste instrumente pot fi valorificate în procedurile formale specifice domeniului execuţional-penal, spre exemplu, în a aprecia oportunitatea sau inoportunitatea înaintării materialelor către instanţa de judecată pentru eliberarea condiţionată sau pentru comutarea pedepsei în cadrul comisiei penitenciarului care se instituie prin ordin şi activează în fiecare unitate de detenţie în parte.

Conchidem că una din finalităţile pedepselor penale privative de libertate ar trebui să le constituie resocializarea şi reintegrarea unui număr cât mai mare de condamnaţi. Din păcate penitenciarele Republicii Moldova nu reuşesc să asigure la un nivel acceptabil acest deziderat, însă cu siguranţă există potenţial pentru a schimba această stare de lucruri pentru că deja s-au îmbunătăţit semnificativ condiţiile de detenţie şi s-au diversificat măsurile de corijare. Procesele subculturale care inhibă efectul pozitiv al acţiunilor de resocializare pot fi din ce în ce mai bine controlate deoarece s-au creat condiţii de formare în penitenciare şi a climatului social pozitiv, anume grupuri şi micro-grupuri de condamnaţi cu orientare socială pozitivă. În perspectivă, este esenţial ca să identificăm anumite metode prin care să efectuăm o mai bună socio-metrie asupra grupurilor de condamnaţi, pentru a cunoaşte în special gradul lor de subculturalizare. Mai este important să ducem o evidenţă a dinamicii populaţiei carcerale ca să putem aprecia rata de resocializare şi eventual, reintegrare socială a condamnaţilor. Trebuie să ne preocupe mai mult ca să creăm oportunităţi persoanelor private de libertate pentru a putea după eliberare să trăiască în condiţii socio-economice decente, să existe o bună continuitate post-penitenciară a mijloacelor de corijare, prin implicarea cooperantă a probaţiunii în acest proces, să ne asigurăm că în aplicarea mijloacelor de corijare avem metode eficiente, mijloace de aplicare, personal calificat. Nu în ultimul rând, trebuie să ne preocupe modul în care putem controla unele procese subculturale în afara penitenciarului, deoarece numărul mare de condamnaţi subculturalizaţi care recidivează, se datorează şi expunerii acestora la procese subculturale în afara mediului de detenţie până la condamnare şi evident între condamnări.

Referinţe:

1. Codul Penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18 aprilie 2002, publicat în Monitorul Oficial din 14 aprilie 2009, nr. 72-74, art. 195.
2. GUMANIUC, V., Metodele de resocializare a condamnaţilor. În: Revista Naţională de Drept, nr. 1(183) din 2016, pp. 48-50. ISSN 1811-0770.
3. CANŢER, N., Resocializarea deţinuţilor prin intermediul programelor educaţionale şi terapeutice. În: materialele conferinţei ştiinţifice „Managementul educaţional: realizări şi perspective de dezvoltare” (Bălţi, Repulica Moldova, 27 aprilie 2017). Bălţi: Tipografia din Bălţi, 2017, Ediția I-a, pp. 349-354.
4. Administraţia Naţională a Penitenciarelor. RAPORT privind activitatea sistemului administraţiei penitenciare pentru anul 2022. Accesat [15.11.2023] Disponibil: https://anp.gov.md/rapoarte-de-bilant-semestriale-anuale